

Adatok Festetics László korai neveltetéséhez

A 18. századi főúri magánnevelésről több tanulmány és szintézis látott már napvilágot,¹ a munka azonban korántsem tekinthető lezártnak. Az egyes családok levéltári fondjainak szisztematikus átvizsgálása sok új forrással lepheti meg a nevelés- és művelődéstörténet művelőit. Leginkább azért, mert a trianoni határok között megmaradt, és 1945 után államosított magánlevéltárak anyaga – esetünkben a Festetics család keszthelyi levéltáráé – néha rendezetlenül, az egyes iratok pedig egymástól elszakítva kerültek közgyűjteményeinkbe.

Festetics László (1785–1846) neveltetéséről meglepően kevés adatot, és még kevesebb forrást találunk a szakirodalomban. A leginkább teljesnek mondható összefoglalás a család hercegi ágának történetírójától származik,² aki az egyes magántanítók működésének bemutatásakor egyrészt Takáts Sándor monográfiájára,³ másrészt Lakatos Vince tanulmányára⁴ támaszkodott. Ugyanakkor Szabó – bár megtehetette volna – nem tekintette át a Festetics család keszthelyi levéltárának idevonatkozó darabjait, melyet Takáts Sándornak valószínűleg alkalma sem volt látni – legalábbis erre utalnak több helyen pontatlan adatai, feltételezései, illetve az a tény, hogy nem hivatkozik egyetlen iratra sem a Festetics-levéltár anyagából.⁵ Lakatos Vince tanulmánya értékes forrást közöl, ám az 1799-ben keletkezett irat Kultsár Istvánhoz, Festetics László második nevelőjéhez szól – a

¹ Csak a legfontosabbakat említve: Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (Budapest: Akadémiai K., 1980); Csanak Dóra, F., *Két korszak határán: Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, (Budapest, Akadémiai K., 1983); Fehér Katalin, „A felvilágosodás pedagógiai eszméi és a főúri magánnevelés”, *Iskolakultúra* (1996/2):85-93.; Üő., „Ráday Pál ismeretlen kéziratos utasítása fia nevelőjének 1723-ból”, *Magyar Könyvszemle* (1997):220-225.; Üő., *A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon*. (Budapest: Eötvös József K., 1999); Hornyák Mária, „„Ó nőly, épülj remek csemete!”: Teleki Imre gróf neveltetése a 18. század végén”, *Neveléstörténet* (2004/3-4.):5-19.; Virág Irén, „Die Erziehung des Hochadels in Ungarn zwischen 1790 und 1848” in *Germanistische Studien VI.*, szerk. Harsányi Mihály és René Kegelmann (Eger: EKF, 2007), 213-227.

² Szabó Dezső, *A herceg Festetics-család története* (Budapest: Franklin Társulat, 1928)

³ Takáts Sándor, *Péteri Takáts József* (Budapest: Hunyadi Mátyás Intézet, 1890)

⁴ Lakatos Vince, „Festetics György gróf plánuma fia neveltetéséről”, *Magyar Középkor* (1910):225-230.

⁵ Munkája azonban korántsem értéktelen, mivel több olyan forrást is ismertet, melyek azóta a trianoni határokon kívülre kerültek, és azóta lappangnak vagy elvesztek.

későbbi szintézisek pedig kizárólagosan ezt veszik alapul. Szembetűnő tehát a korai, 1790–1799-es évekre vonatkozó források hiánya, annak ellenére, hogy Festetics György – birtokreformjának részeként – az ügyintézést is megreformálta, így jött létre a VI. iratcsoport, *Paedagogia* néven, melybe a fia, László neveltetésével kapcsolatos iratokat gyűjtötte.⁶ Ez vegyes tartalmú leveleket, költségszámolásokat, feljegyzéseket, utasításokat, szerződéseket tartalmazott – és (legalább) három nevelési tervezetet.

Sajnos az államosítással egy időben a dokumentumok egy része elveszett, a közgyűjteményekbe bekerült iratok pedig utólag más sorrendben lettek elhelyezve. Így lehetséges, hogy a három tervezet közül kettő az Országos Széchényi Könyvtárban, egy pedig a Magyar Országos Levéltárban található. Keletkezési sorrendjük szerint számozva, az 1. és 3. számú forrás az OSZK Kézirattárában található, a kötetes, német nyelvű, vegyes kéziratok között.⁷ Az első irat (1. sz.) tartalmilag két részre bontható: egy nevelési tervezetre és egy levélre, melyek szerzője mind a tartalom, mind az íráskép alapján egyértelműen Takáts József. A második forrás (3. sz.) szintén Takáts kézírása – aki a titkári teendőket is ellátta –, de címe és tartalma alapján szerzője bizonyosan Festetics György.

A 2. sz. dokumentum a Magyar Országos Levéltárban található.⁸ A kézírás Festetics Györgyé, a széljegyzetek és javítások azt mutatják, hogy a 3. sz. irat fogalmazványa. Bemutatására és ismertetésére ugyan már sor került,⁹ de mindenképpen hasznos, ha e fogalmazványt – legalább egy gondolat erejéig – együtt említjük a másik kettővel.

Az iratok keletkezésére vonatkozóan pontos adatot csak az 1. sz. dokumentumhoz köthetünk: amint azt Festetics fogalmazványából tudjuk, Takáts ezt Bécsben írta 1790. október 7-én – ekkor már több hónapja a gróf szolgálatában állt. A 2. sz. dokumentum feltehetően nem készült el az 1791. június 24-i szerződéskötésre, mert abban még azt hangsúlyozzák, hogy a gróf egy „plánomot” *fog készíteni*, melyhez „Takátsnak magát alkalmaztatnia kell”.¹⁰ A fogalmazvány keletkezésére egyetlen támpontul a MOL gyakorlata szolgál: a beérkezett iratállományt időrendbe sorolták annak újrendezésekor, ekkor került e dokumentum az 1793-as év elejére. Mivel Festetics László nevelése 1793-ig Keszthelyen folyt, valószínű, hogy a gróf nem érezte szükségesnek nevelési terve végleges megfogalmazását, egészen családjá Bécsbe költözéséig.

⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL), Festetics-család levéltára, P279

⁷ „Értekezés a nevelésről: Festetics György számára készült feljegyzés”, *Miscellanea*, Fol. Germ. 1476. ff. 107-114. és „László Fiam’ Neveléséről”, *Miscellanea*, Fol. Germ. 1476. ff. 212-214.

⁸ *Festetics György nevelési ut. fia részére*. MOL P279 2. cs. 1793:1

⁹ Stohl Róbert, „Festetics György Plánuma fia neveltetéséről”, *Kutatások az Eötvös József Főiskolán 2007*, szerk. Steinerné Molnár Judit (Baja: Eötvös József Főiskola, 2008):309-312.

¹⁰ MOL P246. 5. cs. 9.

Takáts legelőször is a maga pedagógusi hitvallását fogalmazza meg a következőképpen: „Nevelni tehát annyit tészem, mint a’ gyermeknek testét, értelmét, szívét, és a’ természetnek különös ajándékait úgy mivelni, vagy is formálni, hogy az magának és másoknak boldogságára élhessen, és teremtetésének nyomos tzelját e’képpen el érhesse. Gyermeket nevelni annyit tészem, mint Ötet arra vezérelni, hogy az Istent, Önnön Magát, a’ Világot, az Embereket ismérje; a’ böltseséget, jámbor erköltset; maga kötelességeit jókor meg tanulja, eszében tarthassa, kövesse.”

A nevelés tárgyának elsőként a test, majd a szív (vagyis az erkölcs), végül az értelem formálását tartja. A nevelés rendjét is eszerint határozza meg, mint a természet által megszabott rendet. Véleménye szerint a természetet nem szabad siettetni: „hadd érjen meg a’ gyermekség előbb a’ gyermekben”, különben a koraérett gyermek beteges lesz, alkalmatlan a mindennapi életben való helytállásra, „így az Emberi Társaságnak inkább terhére szolgál, hogy sem tartozó hasznára”.

Kiemelten kezeli a testi nevelés kérdését. Az egészséges életmód részeként a különféle sportok (úszás, korcsolyázás, futás, távolugrás) és játékok (labdajátékok, dobások, hajítások, teke, billiárd) mellett a megfelelő táplálkozás szintén fontos szerephez jut. A testi erő növelése céljából, rendhagyó módon elsajátíttatna tanítványával néhány foglalkozást is: az asztalosságot, a könyvkötést, a kosárfonást és a kertészkedést.

Az erkölcsi, vallási nevelés és az egyes tudományterületek oktatása – melyeket a természet vizsgálatából vezet le – csupán másodlagosnak tűnnek Takáts tervezetében. A vallás alapjait tekintve megelégszik a katekizmus megtanításával, nagyobb hangsúlyt az erkölcsi nevelésre helyez. Célja a szív „jóra való formálása”, az általa leginkább fontosnak tartott erények (engedelmesség, alázatosság, felebaráti szeretet, igazságosság, stb.) elsajátíttatása.

Látható az is, hogy Takáts alaposan felkészült nevelői feladatára. A tervezetben említett tankönyvek listájából kiderül, hogy számára a német filantropisták művei jelentik az elsődleges forrást, egyben Rousseau elveinek közvetítőit is. Meg is nevezi azokat a „Nevezetes új Nevelők”-et, akiknek munkáit használni kívánja: támaszkodik Campe Erköltsi könyvetskéjére (1789) és erkölcsstanára (Kleine Seelenlehre für Kinder, 1788), Gellert meséire (Gellert R. F. professornak erköltsös meséi, 1776). Sajnálkozik azon, hogy „még a’ Magyarok nem irnak ujságokat a’ Gyermeknek’ számára”, viszont használja a Dessauische Zeitung (1782–1785) és a Der Bote aus Thüringen (1788-) c. folyóiratokat. Tájékozottságát mutatja, hogy jól ismeri a legfrissebb magyar kiadványokat is – ezek leginkább a fordításirodalom termékei. Felhasználja Verseghy Ferenc Millot-fordítását (A világnak közönséges története, 1790–1791), Szekér Joakim Alajos magyar történetét (Magyarok eredete, 1791), Fejér György Seiler-fordítását (A kisdedek vallásbéli oktatása, 1790) és Horváth Ádám munkáját (Psychologia, 1789). Takáts tervezete azonban inkább csak rövid távra szól; mint komplex egésznek, a

tananyag kifejtésében Festetics sokkal aprólékosabb (különösen az első szöveg-változat, éppen a jogtudományok terén).

A gróf fia nevelését három pillérre helyezte. Elsőként az erkölcsi nevelés kerül sorra, célja, hogy gyermeke a „jó erköltset, és természetes igazságot mindenkor önnön magáért szeresse 's kövesse”. A katolikus vallás alapjai és a metafizika mellett az erkölcsfilozófiát tartja tanulásra érdemesnek.

Másodsorban, Takáts-hoz hasonlóan, előtérbe helyezve a társadalmi hasznosságot, ő már tételesen felsorolja azokat a területeket, melyeket egy művelt, hazája számára hasznosan tevékenykedő főúrnak ismernie kell. Fontos szerepet kapnak a társadalomban való érvényesüléshez szükséges (jogi, pénzügyi, államigazgatási) ismeretek; s mivel a család jelentős birtokokkal rendelkezett, a birtokigazgatáshoz, gazdálkodáshoz szükséges ismeretek (agrár-, matematikai és mérnöki tudományok) úgyszintén hangsúlyosak. Ezek után tárgyalja a fentiek elsajátításához szükséges segédtudományokat. Ide sorolja a magyar mellett a különféle idegen nyelveket (német, latin, francia, olasz, tót, esetleg az angol), a logikát, a retorikát, a történelmet és a földrajzot. Egyes ismereteket amiatt tart megtanulásra érdemesnek Festetics, mert fiának a társasági életben hasznára válhatnak. Ezek az esztétika, egyes történelmi segédtudományok (heraldika, diplomatika), a titkosírások és a fiziognómia ismerete. Nem javasolja a „mindenféle régi 's újabb Napkeleti nyelvek” tanulását, viszont szeretné, ha a fiatal gróf egyes hadtudományok (ballisztika, hajózás, katonai építészet) alapjait elsajátítaná.

Festetics tervezete harmadik tematikus egységként a testi nevelést tárgyalja – sokkal rövidebben, és Takáts előterjesztését csupán apró kiegészítéssel megtoldva: az ifjú grófnak meg kell ismerkednie a lőfegyverek és a kard használatával is. Mindemellett rendhagyó módon elfogadja Takáts azon javaslatát, hogy fia megismerje a kertművelést és az asztalosságot.

Mindebből jól látható, hogy Festetics György nem a katonai pályát szánja fiának, hanem a család felemelkedésében komoly szerepet játszó hivatali-udvari életet. A 18. századi társadalmi és hivatali elit tudásanyag-szükségéről és -igényéről alkotott képbe jól beleillik mindhárom tervezet, amelyre a német filantropizmus és Locke hatottak leginkább – a sok hasonlóság (mind a nevelés kitűzött céljában, mind a tananyag tartalmában és felosztásában) pedig arra utal, hogy Festetics György utóbbi tervezetén alapult a későbbi, Kultsárnak szóló plánum is.

STOHL RÓBERT